

Tahsin Uzer'in Üçüncü Umumi Müfettişliği Dönemi'nde Ağrı

Ağrı During Tahsin Uzer's Third General Inspectorship Term

Harun AYDIN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
Anabilim Dalı, Ağrı, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 31.10.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 27.11.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 28.12.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Harun AYDIN
E-mail: tarihci.harun@gmail.com

Atif: Aydın, H. (2023). Tahsin Uzer'in
Üçüncü Umumi Müfettişliği
dönemi'nde Ağrı. *Journal of Atatürk*,
12(2), 31-37.

Cite this article as: Aydın, H. (2023).
Ağrı during Tahsin Uzer's Third General
Inspectorship term. *Journal of Atatürk*,
12(2), 31-37.

Content of this journal is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

ÖZ

Cumhuriyet Hükümeti, taşra idaresini yeniden organize etmek, imar faaliyetlerini geniş bir alana yaymak, bölgelerdeki yoksulluk ve geri kalmışlık sorunlarıyla mücadele etmek amacıyla bu kurumları oluşturmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarı döneminde (1923-1950), toplam dört Umumi Müfettişlik kurulmuştur. Bu müfettişlikler, buldukları bölgelerdeki vilayetlerde eksiklikleri tespit edip gerekli olan kamu harcamaları ve yatırımları tespit ederek çözüm önerileri sunmayı amaçlamışlardır. Bu amaçla, müfettişler buldukları vilayetlerde saha gezileri düzenlemiş ve ayrıntılı raporlar hazırlamışlardır. Umumi Müfettişlikler, Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin modernleşme ve kalkınma sürecinde önemli bir rol oynamış, yerel düzeydeki sorunları tespit edip çözüm önerileri sunarak ülkenin genel gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Üçüncü Umumi Müfettişliği, 1935 yılında göreve atanan Tahsin Uzer müfettişliğinde önemli bir dönemi temsil etmektedir. Tahsin Uzer, 1939 yılına kadar aktif bir şekilde müfettişlik görevini yerine getirmiştir. Bu süre zarfında, Ağrı ve çevresinin şehirleşmesi için sosyal, ekonomik, kültürel, idari ve adli alanlarda çeşitli yatırımlar yapılmasını sağlamıştır. Tahsin Uzer'in bu bölgedeki faaliyetleri, o dönemdeki Ağrı vilayetinin kalkınması ve modernleşmesi için kritik bir rol oynamıştır. Çalışma kapsamında Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer'in Ağrı ve çevresine yönelik görüşlerinin ve icraatlarının değerlendirilmesi, bu bölgenin idari ve toplumsal dönüşümünü anlamamıza yardımcı olabilir. Uzer'in bu bölgedeki çalışmaları, o dönemin idari politikalarının ve kalkınma stratejilerinin bir yansımasıdır.

Anahtar Kelimeler: Üçüncü Umumi Müfettişliği, Tek parti dönemi, Tahsin Uzer, İsmet İnönü, Ağrı

ABSTRACT

The Republican Government established these institutions in order to reorganize the provincial administration, spread development activities over a wide area, and combat the problems of poverty and backwardness in the regions. During the ruling period of the Republican People's Party (1923-1950), a total of four general inspectorates were established. These inspectorates aimed to identify deficiencies in the provinces in their regions, identify the necessary public expenditures and investments, and propose solutions to the problems. For this purpose, inspectors organized field trips to the provinces and prepared detailed reports. General inspectorates played an important role in Turkey's modernization and development process in the Republican Era, contributing to the overall development of the country by identifying local problems and proposing solutions to them. He actively served as an inspector until 1939. During this time, he ensured that various investments were made in the social, economic, cultural, administrative, and judicial fields for the urbanization of Ağrı and its surroundings. Tahsin Uzer's activities in this region played a critical role in the development and modernization of the province of Ağrı at the time. Within the scope of this study, evaluating the views and actions of the Third General Inspector Tahsin Uzer toward Ağrı and its surroundings can help us understand the administrative and social transformation of this region. Uzer's work in this region is a reflection of the administrative policies and development strategies of that period.

Keywords: Ağrı, İsmet İnönü, single-party period, Tahsin Uzer, The Third General Inspectorate

Giriş

Umumi Müfettişlikler, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan ve merkezin taşra bölgelerini daha etkili bir şekilde idare etmeyi amaçlayan kurumlardan biridir. Bu kurumlar, özellikle II. Abdülhamit

döneminde başlamıştır. II. Abdülhamit, devletin merkezi otoritesini güçlendirmek, taşra vilayetlerindeki isyanları ve karmaşayı önlemek amacıyla bu tür idari düzenleme yoluna gitmiştir. Bu kapsamda Umumi Müfettişlikler kurulmuştur (Koçak, 2016, s. 31). Umumi Müfettişlikler, bu bağlamda merkezi yönetimin taşra bölgeleri üzerinde daha fazla kontrol gücünü kullanmasını sağlamıştır.

II. Abdülhamit'in yönetimi sırasında, Osmanlı Devleti'nin iç düzeni ve taşra bölgelerinin idaresi önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu dönemde, II. Abdülhamit, bu sorunları ele almak ve çözmek amacıyla Umumi Müfettişliklerin oluşturulmasına öncülük etmiştir. 1895–1899 yılları arasında Anadolu Islahatı Umum Müfettişi olarak görevlendirilen Yaver Ahmet Şakir Paşa, bu süreçte kritik bir rol oynamıştır. Umumi Müfettişlikler, Berlin Kongresi ile uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bu kongrede, Vilayat-ı Sitte olarak bilinen Erzurum, Sivas, Van, Bitlis, Mamuratül-Aziz ve Diyarbakır vilayetlerinde uygulanacak bir ıslahat projesi görüşülmüştür. Ahmet Şakir Paşa, bu projenin hayata geçirilmesi için bir teftiş heyeti ile birlikte bölgeye gönderilmiş, görev ve yetkileri detaylı bir şekilde belirlenmiştir. Umumi Müfettiş ise doğrudan II. Abdülhamit'e rapor vermekle sorumlu tutulmuştur (Koçak, 2016, s. 32–33). Anadolu Umumi Müfettişliği 20 Ekim 1899 yılına aktif bir durumda iken Ahmet Şakir Paşa'nın vefatı ile yerine atama yapılamamıştır. 18 Nisan 1900 tarihinde II. Abdülhamit, Islahat Teftiş Heyeti'nin görevinin son bulduğunu bildiren bir irade çıkararak bu müfettişliği hukuken ortadan kaldırmıştır (Karaca, 1993, s. 172). II. Abdülhamit dönemindeki bu idari gelişmeler, İmparatorluğun iç düzenlemesi ve modernleşme çabalarının bir yansıması olarak kabul edilir.

1 Aralık 1902'de II. Abdulhamit tarafından Hüseyin Hilmi Paşa, Vilayat-ı Selâse'ye (Selânik, Manastır, Kosova) müfettiş olarak atanmıştır. Müfettişin görevi olarak ekonomiyi, adli yapıyı düzeltmek ve maarifi ilerletmek şeklinde sınırları tespit edilmiştir (Bayur, 1991, s. 167). 1908 yılında idareyi ele geçiren genç subaylar ilk olarak Rumeli Umumi Müfettişliği'ni kaldırmışlardır. 1913 yılında ise yeniden Umumi Müfettişliklerin kurulması gündeme getirilmiştir (Burgaç, 2013, s. 8–9). Dönem dönem umumi müfettişlikler ihtiyaç dâhilinde kurulmuştur. Bazen de yönetim bu kurumları kapatma yoluna gitmiştir.

8 Şubat 1914 tarihinde Osmanlı Hükümeti adına Said Halim Paşa ile Rus Hükümeti adına ise Konstantin Gulkevich arasında Doğu Anadolu'da yapılacak ıslahatlar için Yeniköy Antlaşması imzalanmıştır. İki Umum Müfettiş'inde Avrupalı olması kararlaştırılmıştır. Müfettiş olarak da Binbaşı Nicholas Hoff ile Hollandalı Westernak belirlenmiştir. Hoff'un görev alanı Van, Bitlis, Harput ve Diyarbakır iken Westernak'a ise Trabzon, Erzurum ve Sivas mıntıkası belirlenmiştir. Dâhiliye Nezareti ise 15 Nisan 1914 tarihinde Hoff ve Westernak'ı Umumi Müfettiş olarak atamıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi ile 28 Aralık 1914 'te müfettişlerin görevlerine son verilmiştir (Burgaç, 2013, ss. 10–11).

Milli Mücadele döneminde 1918 yılında Erzurum, Van, Bitlis, vilayetleri ile Erzincan Sancağını içine alan Vilayeti Müstahsile Müfettişi Umumiliği kurulmuş ve 23 Ağustos 1918'de başına da Hasan Tahsin Uzer getirilmiştir. Fakat 23 Eylül 1918'de Uzer, Suriye'ye vali olarak atanması ile bu görevinden ayrılmış ve yerine yeni atama yapılmamıştır. Daha sonra 28 Mayıs 1920'de Anadolu Olağanüstü Müfettişliği kurulmuş olup başına da Müşir Zeki Paşa atanmıştır. Fakat 3 Kasım 1920'de Umumi Müfettişlik lağvedilmiştir. Müşir Zeki Paşa da Genelkurmay Başkanlığı'na atanmıştır (Koçak, 2016, ss. 40–41).

Yeni devletin kurulmasıyla beraber müfettişliklerin anayasal bir zemine oturtulması için dönemin anayasalarına girmişlerdir. Bu kapsamda 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun "Umumi Müfettişlik" adını taşıyan son bölümünde vilayetlerarası ve üst bir denetim kurumu meydana getirilmiştir. Müfettişlerin görevi genel olarak asayişin sağlanması, mıntıkları dâhilinde askerî, idari, adlî vb... bütün işlemlerin denetlenmesinin sağlanması şeklinde olmuştur (Tanör, 2019, s. 265).

Cumhuriyet döneminde 25 Haziran 1927 tarih ve 1164 sayılı "Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair" bir kanun çıkarılmıştır. Bu kapsamda Birinci Umumi Müfettişliği kurulmuş ve başına Dr. İbrahim Tali Bey atanmıştır. Daha sonraki süreçte Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale'yi içine alan "Trakya Umumi Müfettişliği" namıyla II. Umumi Müfettişliği kurulmuş (Resmi Gazete, 27 Şubat 1934, s. 3485; Aydoğan, 2004, s. 4) ve 18 Mart 1934 tarihinde başına İbrahim Tali atanmıştır (Resmi Gazete, 24 Mayıs 1934, s. 3586). 22/3/199 sayılı kararnameye göre 6 Eylül 1935 tarihinde Üçüncü Umumi Müfettişliği kurulmuş ve başına Tahsin Uzer getirilmiştir (Koçak, 2016, s. 169). 6 Ocak 1936 tarihinde 2/3823 sayılı Dördüncü Umumi Müfettişliği kurulmasına karar verilmiştir (Özmen, Ocak-Şubat 1947, s. 240; Koçak, 2016, s. 247). Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye, siyasi ve ekonomik açıdan istikrarsız bir dönemden geçiyordu. Umumi müfettişlikler, bölgesel düzeyde istikrar sağlama ve hükümetin politikalarını daha etkili bir şekilde uygulama amacıyla kurulmuştur. Bu sayede merkezi hükümet, ülkenin farklı bölgelerindeki faaliyetleri daha yakından takip edebilir hale gelmesi sağlanmıştır. Bu kapsamda ülke bölgelere ayrılıp müfettişlik mıntıkları oluşturulmuştur.

21 Kasım 1952'de Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun ile ek ve Tadilerin yürürlükten kaldırılması hakkında Kanun Tasarısı, TBMM tarafından kabul edilmiştir (Resmi Gazete, 29 Kasım 1952, s. 5029; Koçak, 2016, s. 301). Demokrat Parti döneminde umumi müfettişliklerin kaldırılması, idari, siyasi ve ideolojik nedenlere dayalı bir karar olarak görülebilir. 25 yıllık Umumi Müfettişlik yapısının bu dönemde sona ermiştir.

Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer'in Hayatı ve İdari Görevleri (1877- 1939)

Tahsin Uzer, 29 Ağustos 1877 tarihinde Selanik, Osmanlı İmparatorluğu'nda doğmuştur (Uzer, 1999, ss. 1–2; Akşam Postası, 4 Aralık 1939, s. 4; Vakit, 4 Aralık 1939, s. 1). Babası Arnavut asıllı Hacı İbrahim Ağa, annesi ise Hatice Hanım'dır (BOA.DH.SAİDB... 150/279; Erdeha, 1975, s. 374). Hatice Hanım'ın toplamda 12 çocuğu vardır, ancak bu çocuklardan dokuzu, 10 ile 12 yaşları arasında yaşamlarını yitirmiştir (Uzer, 1999, s. 3).

Tahsin Bey, eğitim hayatına 1883 yılında, Amcası Hacı Osman Efendi'nin aile mektebinde başlamıştır. Ancak amcasının vefatından ardından, Selanik'in Horhorsu semtinde bulunan Hamidiye İptida Mektebi'ne kaydolmuş ve 1888 yılında birincilikle mezun olmuştur (Uzer, 1999, s. 4).

Tahsin Uzer, ilkokulu başarıyla tamamladıktan sonra, eğitimine devam etmek amacıyla Askeri Rüştiye'ye kaydolmuştur. Ancak, bir matematik sorusu nedeniyle Yüzbaşı Mustafa Efendi ile yaşadığı bir tatsızlık sonucunda bu okuldan ayrılma kararı almıştır. Daha sonra, Mülkiye Rüştiye Mektebi Müdürü Hacı Şükrü Efendi'nin tavsiyesini takip ederek Alaca İmaret'teki Mülkiye Rüştiyesi'ne kaydolmuştur. Bir yıl sonra, eniştesi Cemal Efendi'nin tayin edildiği Mehmet Paşa Hanesinde kurulmuş olan Mülkiye İdadisi'ne yatılı olarak kaydolmuştur (Uzer, 1999, ss. 4–5).

Tahsin Uzer, 9 Eylül 1889 tarihinde Mülkiye Mektebi'nde öğrenci olarak kaydını yapmıştır. Eğitimini başarıyla tamamlayarak, 23 Eylül 1897 tarihinde Mülkiye Mektebi'nden mezun olmuştur. 19 yaşında, mezuniyetinin ardından Pürüçan Nahiye Müdürlüğü'ne atanmıştır (Uzer, 1999, s. 24). Tahsin Uzer, Pürüçan Nahiye Müdürlüğü görevini yürüttükten sonra sırasıyla Çiç, tekrar Pürüçan Nahiye Müdürlüğü, Yenicevardar Kaymakam Vekilliği, Razlık, Gevgili, Florina, Kesendire ve Selanik Merkez Kaymakamlıkları görevlerini üstlenmiştir. 1910 yılında Drama Mutasarrıflığı'na atanmış ancak 1912 yılında görevden alınarak Beyoğlu Mutasarrıflığı'na atanmıştır. 1913 yılında Van Valiliği görevine getirilmiş ve ardından Erzurum valisi olarak atanmıştır (Şahin, 2011, ss. 2–3). Görev yaptığı bölgeler arasında Balkanlar ve Anadolu'nun farklı bölgeleri bulunmaktadır. Bu, onun idari deneyimini çeşitlendirmiş ve farklı topluluklarla etkileşimde bulunmasına olanak tanımış olması açısından önemlidir.

1919'da, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin IV. Dönemi sırasında İzmir milletvekili olarak seçilen Tahsin Uzer, İngilizler tarafından tutuklanarak 1920 yılında Malta'ya sürgün edilmiştir. Sürgün sonrası, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Birinci Dönemi'nde İzmir milletvekili olarak görev yapmış, ikinci dönemdeki ara seçimlerle Ardahan, üçüncü dönemde Erzurum ve dördüncü dönemde Konya milletvekili olarak Meclis'e katılmıştır (TBMM Albümü 1920–2010, s. 212). Beşinci Dönem'de ise Erzurum milletvekili olarak meclise girmiş. Fakat Üçüncü Umumî Müfettişi olarak atanınca 1935 yılında milletvekilliğinden istifa etmiştir (BCA.30.10.0.0.75.494.3.). Tahsin Uzer'in siyasi kariyeri, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi ve Türkiye'nin erken Cumhuriyet dönemi gibi tarihî dönemlerdeki önemli olaylara tanıklık etmiş ve aktif bir rol oynamıştır.

6 Eylül 1935- 3 Kasım 1939 tarihleri arasında Üçüncü Umumi Müfettişliği görevini yerine getirmiştir. Tahsin Uzer 3 Aralık 1939 Pazar günü vefat etmiştir (İkdam (Sabah Postası), 4 Aralık 1939, s. 2) (Cumhuriyet, 4 Aralık 1939, s. 1). Tahsin Uzer, Fransızca ve Bulgarca dillerini bilmektedir. Mediha Hanım ile yaptığı evlilikten Nedime, Selahattin, Sücaettin, Halide, Celalettin ve Mefkûre adlarında altı çocuğu olmuştur. 1960 İhtilali'nden sonra Tahsin Uzer'in çocuklarından olan Celalettin Uzer, İnönü hükümetinde İmar ve İskân Bakanı olarak görev yapmıştır (Aldan, 1987, s. 227).

Üçüncü Umumi Müfettişliğinin Kurulması ve Tahsin Uzer'in Atanması

Başbakan İsmet İnönü, 1935 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Karadeniz bölgelerini ziyaret etmek amacıyla bir yurt gezisine çıkmıştır. Bu geziler sonucunda "Doğu Raporu" adlı bir rapor hazırlanmıştır. Rapor, bu bölgelerde tespit edilen ekonomik, sosyal, ve idari sorunları içermektedir. Raporda; "Doğu illeri verimli bir hale gelmedikçe bütçenin ve devlet kudretinin artması" beklenemez şeklinde bir ifade kullanmıştır. Erzurum'un merkez olacağı yeni bir müfettişliğin teşkil edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. İsmet İnönü'nün raporu doğrultusunda yeni bir müfettişlik bölgesinin kurulması kararlaştırılmıştır (Aydoğan, 2004, s. 4). 13 Temmuz 1935 tarihinde "Defterler" adlı esere Cumhurbaşkanı İsmet İnönü şöyle bir not almıştır. "Ağrı vilayetinin I. Genel inspektörlükle münasebeti görülüyor. Galiba şimalden Trabzon Erzincan'dan Ağrı'ya kadar diğer bir genel inspektörlük ihdası çok faydalı ve lazım olacak. Merkezden Şarkın dertleri ve iskân işleri takip olunamayacak" şeklinde bir yazı kaleme almıştır (İnönü, 2020, s. 132).

Tablo 1.
Üçüncü Umumi Müfettişliği Kadroları

Derece	Görevi	Sayı	Maaş
1	Umumî Müfettiş	1	150
2	Başmüsavir	1	125
5	Yabancı İşler Müdürü	1	80
7	Hususi Kalem Müdürü	1	55
7	Yazı İşleri Müdürü	1	55
7	Evrak Müdürü	1	55
6	İstatistik Müdürü	1	70
5	Asayiş Müsaviri	1	80
7	Asayiş Müsaviri Muavini	1	55
6	Emniyet Müsaviri	1	70
7	Emniyet Müsaviri Muavini	1	55
11	İstihbarat Memurları	2	30
14	İstihbarat Memurları (Muhtelif Merkezlerde)	3	20

Bu kapsamda 25 Haziran 1927 tarih ve 1164 sayılı kanunun birinci maddesine göre kurulan Üçüncü Umumi Müfettişliği Erzurum Mebusu Tahsin Uzer atanmıştır (BCA.30.18.1.2.57.70.16; Resmi Gazete, 11 Eylül 1935, s. 5637). 20 Ağustos 1935'te Dâhiliye Nazırı Şükrü Kaya tarafından Meclis-i Vükela'nın onayına sunulmuştur (Korkmaz, 2011, s. 111). Dâhiliye Vekâleti tarafından 2.11.1935 gün ve 4140/ 8717 sayılı tezkere ile Tahsin Uzer'in müfettişliği onaylanmıştır (BCA.30.10.0.0.70.462.6) (Cumhuriyet, 26 Ağustos 1935, s. 1; Tan, 26 Ağustos 1935, s. 1; Anadolu, 27 Ağustos 1935, s. 2). Üçüncü Umumi Müfettişlik kurulması ile Erzurum, Kars, Gümüşhane, Çoruh, Erzincan, Trabzon ve Ağrı'lı Vilayetleri bu müfettişliğin sınırları içinde yer almıştır (Resmi Gazete, 11 Eylül 1935, s. 5637). Bu yeni müfettişlik bölgesi, bu bölgelerin kalkınması ve gelişmesine yönelik daha özgün ve yerinde politikaların uygulanmasına imkân sağlamıştır (Tablo 1).

Bakanlıkların bünyesinde Üçüncü Umumi Müfettişliğe bağlı kişiler bulunurdu. Bu kişiler şunlardır: Maliye Vekâleti, Adliye Vekâleti, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, Maarif Vekâleti, Nafia Vekâleti, İktisat Vekâleti ve Ziraat Vekâleti gibi bakanlıkların altında müfettişlik müşavirleri görev yapmaktaydılar. Bu müfettişler, ilgili bakanlıkların faaliyetlerini denetler, politikalarını inceleyip raporlar hazırlar ve gerekli önlemlerin alınmasına katkıda bulunurdu. Bu yapı, idarenin etkinliğini ve hesap verebilirliğini artırmayı amaçlayan bir denetim mekanizması olarak işlev görmüştür (Resmi Gazete, 24 Kanunuevvel 1935, ss. 5869–5871).

Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer'in Ağrı İzlenimleri Ve Faaliyetleri (1935–1939)

Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer, 1935 yılında göreve başladıktan sonra, müfettişliğe bağlı vilayetleri ziyaret etmiş ve bu ziyaretler sırasında vilayetlerin ihtiyaçlarını belirlemiştir. Müfettişlik bölgesinde yer alan farklı vilayetlerin ihtiyaçlara tespit edilerek buralara kamu harcamaları ve yatırımları yapılması sağlanmıştır Tahsin Uzer'in bu ziyaretleri ve sonrasında yapılan çalışmalar, ilgili bölgelerin kalkınması ve idari ihtiyaçlarının karşılanması için önemli bir adım olmuştur. Bu kapsamda Ağrı vilayetine de geziler düzenlemiştir. 1935–1939 yılları arasında vilayetin ihtiyaçları tespit edilmiştir.

Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer, müfettişlik bölgesi hakkında hazırladığı bir raporu, 06 Ekim 1935 tarihinde Başbakan

1 Ağrı vilayeti ilk olarak Birinci Umumi Müfettişliği Mıntıkası'na 13 Şubat 1929 tarih ve 7640 sayılı kararname "asayiş ve muamelatı umumiyesi Birinci Umumi Müfettişlik mıntıkasına dâhil vilayetlerle alakadar olan Beyazıt (Ağrı)vilayetinin, mezkur müfettişliğe raprı zaruri olduğundan, Birinci Umumi Müfettişlik Talimatnamesi'nin birinci maddesine göre Beyazıt vilayetinin dâhil edilmesi" onaylanmıştır. Resmi Gazete, 11 Mart 1929, S.1140, s. 6774; C. Koçak,Umumi Müfettişlikler (1927- 1952), s. 103.

İsmet İnönü'ye sunmuştur. Raporunda, Trabzon, Erzurum ve Gümüşhane vilayetlerinin adliyelerinin temiz, bakımlı ve düzenli olduğunu vurgularken, Ağrı Adliyesi'nin düzensizlikleri ve kötü fiziksel durumu konusunda detaylı bir değerlendirme yapmıştır. Bu olumsuz durumları Adliye Vekâleti'ne şifreli bir şekilde raporlamıştır (BCA.30.10.0.0.70.462.4.).

21 Kasım 1935 tarihinde, Ağrı'daki kamu binalarının dağınık bir durumda olmasına ve memurlar için yer tahsisine ilişkin olarak Başbakan İsmet İnönü tarafından alınan 20.000 lira tahsis kararı üzerine, bu parayı inşaat malzemelerinin temin edilmesi için kullanma gerekliliği doğmuştur. İnşaatın iklim koşulları nedeniyle kısa sürede başlaması amacıyla bu paranın Üçüncü Umum Müfettişliği hesabına hemen aktarılması talep edilmiş, aynı zamanda kış aylarında gerekli malzemelerin tedarik edilmesi istenmiştir. Bu bağlamda, Tahsin Uzer valilerin aktif rol almasını ve hükümet konağının içinde tüm devlet kurumlarının yer almasını istemiş ve inşaatın hızlı bir şekilde başlayabilmesi için 20.000 lira talep etmiştir. Ağrı valisi Burhanettin Teker, bu talebi iletmek üzere hareket etmiştir (BCA.30.10.0.0.70.462.7). Bu girişimler, Ağrı'daki kamu binalarının iyileştirilmesi ve yeni bir hükümet konağının inşası için atılan önemli adımlar olarak görülmelidir.

3 Ocak 1936 tarihinde, Ağrı vilayeti öncelikle Birinci Umumi Müfettişliği bölgesinde bulunduğu için o yıl 2500 lira ödenmiştir. Ancak daha sonraki dönemde Üçüncü Umumi Müfettişliğin kurulmasıyla Ağrı, bu yeni müfettişlik sınırlarına dâhil edilmiştir. Bu nedenle Birinci Umumi Müfettişliği, Ağrı'ya verilen paranın iadesi için Tahsin Uzer'e başvuruda bulunmuştur. Tahsin Uzer, bu konuyla ilgili olarak Ağrı vilayetinin çok kötü bir durumda olduğunu ve maddi sıkıntılar nedeniyle mühmel bir durumda olduğunu belirtmiş ve gerekli paranın Ağrı vilayeti tarafından iade edileceğini ifade etmiştir. Bu, Ağrı vilayetinin ekonomik zorluklarla karşı karşıya olduğu bir dönemde alınan bir karar olarak karşımıza çıkmaktadır (BCA. 30.10.0.0.70.463.1.).

19 Şubat 1936 tarihinde, bölgenin genel sorunlarını ele alan bir rapor hazırlanmış ve bu rapor, müfettişlik sınırları içinde bulunan vilayetlerin genel sorunlarını ele almıştır. Rapor, altı ana maddeyi içermektedir ve Maliye Bakanlığı'na sunulmuştur:

1. Hükümet konaklarının inşa edilmesi ve memur evlerinin yapılması için yıllık olarak ikişer yüz bin lira tahsis edilmesi.
2. Arazi vergilerinin hususi idarelere devredilmesi.
3. Sayım vergisinin azaltılması.
4. Bina ve meskenler için 300.000 lira tahsis edilmesi.
5. Harcırah tahsisatının geniş tutulması.
6. Müfettişlik sınırları içinde bulunan vilayetlerde su, elektrik, bataklık kurutma projeleri, müfettişlik ve hükümet konaklarının inşaatı, hapishanelerin yenilenmesi ve şehir planları için iki veya üç senede bir ikişer milyon lira tahsis edilmesi talep edilmiştir (BCA.30.10.0.0.70.463.9.).

Bu maddeler, bölgedeki ekonomik ve idari sorunlara çözüm getirmeyi amaçlayan önemli önerileri içermektedir. Bu rapor, o dönemdeki kalkınma ve iyileştirme çabalarının bir yansıması olarak görülebilir.

10 Nisan 1936 tarihli bir belgede, Üçüncü Umumi Müfettişliği sınırları içindeki bölgelerde veteriner eksikliği yaşandığı ve sekiz vilayette sadece iki veterinerin bulunduğu vurgulanmıştır. Bölgede hayvan yetiştiriciliği ve hayvan ticaretinin önemli olduğu göz önüne alındığında, sekiz vilayete veteriner ataması yapılması

talep edilmiştir. Ancak Ziraat Vekili tarafından, bu durumun mümkün görülmediği ifade edilmiştir (BCA. 30.10.0.0.70.463.17.).

10 Mayıs 1936 tarihli bir arşiv belgesinde Üçüncü Umumi Müfettişliği'nin, Başbakanlığa gönderdiği raporda, Ağrı vilayetinde kültürel çalışmalara özel bir önem verildiği ifade edilmiştir (BCA. 30.10.0.0.68.452.2.). Bu raporlar, Ağrı vilayetinin idari, ekonomik ve sosyal konularında Başbakanlık ve diğer ilgili kurumlar tarafından takip edilmesini sağlamıştır. Bu tür raporlar, merkezi hükümetin bölgedeki gereksinimlere hızlı bir şekilde yanıt verebilmesine yardımcı olmuştur.

29 Mayıs 1936 tarihli raporunda Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer, bölgesiyle ilgili olarak İran transit yolunun henüz tamamlanmadığını ve bu yolun keşif çalışmalarının devam ettiğini belirtmiştir. Ayrıca, Karaköse ile Gürcübulak yönelimindeki yolun gelecek yıl inşa edileceği bilgisini raporuna eklemiştir (BCA.30.10.0.0.71.46 4.9.). Aynı durum İktisat Vekili Celal Bayar tarafından 11 Eylül-21 Ekim 1936 tarihleri arasında Artvin, Ardahan, Beyazıt, Kars, Zonguldak, Sinop, Ordu, Samsun, Artvin, Rize, Çıldır, Van, Erzurum, Muş, Siirt Diyarbakır, Malatya, Konya ve Mersin illerine yapmış olduğu ziyaretin Aralık 1936 tarihinde İsmet İnönü'ye teslim edilmesi ile Şark Raporu ortaya çıkmıştır. Şark Raporu'nda İran transit yolu inşaatının istenen hızda ilerlemediğini belirtmiştir. Müteahhit burada çalışacak işçi bulamadığı için yol inşaatında gecikmeler olduğunu İktisat Vekili Bayar tarafından ifade edilmiştir. (Bayar, 2006, ss.17-68).

Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer, 15 Temmuz 1936 tarihinde Kültür Bakanlığı'na şifreli bir yazı göndererek Ağrı vilayetinde öğretmen eksikliğinin ciddi bir sorun olduğunu ve öğretmen ihtiyacının karşılanmadan Karaköse'ye yeni bir okul açmanın mümkün olamayacağını bildirmiştir. Ancak Kültür Bakanlığı tarafından verilen cevapta, Türkiye genelinde öğretmen sıkıntısının olduğu vurgulanmış ve o yıl tahsis edilen kadrolara bir öğretmen bile eklenmediği belirtilmiştir. Ayrıca, son on yılda öğretmen sayısının hemen hemen aynı kaldığı, ancak öğrenci sayısının yedi kat arttığı ifade edilmiştir (BCA.30.10.0.0.142.20.7.).

17 Temmuz 1936 tarihinde Tahsin Uzer tarafından Kültür Bakanlığı'na gönderilen bir yazıda, Ağrı vilayetinde ortaokul açılması için çalışmaların yapılması gerektiği talep edilmiştir. Ortaokulun açılma gerekliliği olarak, vali, kumandan ve idari memurların çocuklarının ortaokul seviyesinde okul bulunmaması nedeniyle tahsilatlarının kesildiği belirtilmiştir. Bu nedenle, en kısa sürede ortaokul için çalışmaların başlatılması istenmiştir. Ancak, Kültür Bakanlığı tarafından 13 Temmuz 1935 tarihli ve 629 numaralı şifre ile verilen cevapta, öğretmen sıkıntısı nedeniyle yeni okul inşaatının uygun olmadığı ifade edilmiştir. Ancak, öğretmen temin edildiği takdirde Karaköse'de okul açılacağı belirtilmiştir (BCA. 30.10.0.0.71.464.26).

Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer, Erzurum, Kars, Ağrı ve Gümüşhane vilayetleri için 16 Ekim 1936'da Başvekâlet'ten köylüler için çok önemli bir araç olan harman makinası talep etmiştir (BCA.30. 10. 0. 0. 71. 465. 7.). Başvekâlet bu yazıyı 22 Ekim 1936'da gereğinin yapılması için Ziraat Vekâletine havale etmiştir (BCA 30 .10. 0. 0.71. 465. 7.).

Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in 23 Ekim 1936 tarihli yazısında, Ağrı Vilayeti'nin iklimsel nedenler ve sık yağışlar sebebiyle mahsullerin hala biçilmemiş olduğunu belirtmiştir. Bu durum, tarımsal faaliyetlerin gecikmesine neden olmuştur. Bu nedenle, Ağrı vilayetine tarımsal faaliyetler için beş adet harman makinesi

temin edilip gönderilmesi talebi, Başvekâlet'e ve Ziraat Vekâleti'ne sunulmuştur (BCA. 30.10.0.0.71.465.7). Bu talep, tarım alanında verimliliği artırmak ve iklim koşullarına daha iyi uyum sağlamak amacıyla yapılmış önemli bir öneridir. Harman makinaleri, mahsullerin daha hızlı ve verimli bir şekilde işlenmesine yardımcı olabilir.

Ağrı valisi olarak görev yapan Mehmet Burhanettin Teker, vilayetin gelişimi için gerçekleştirdiği çalışmalar ve kısa süre içinde vilayet merkezinde inşa ettirdiği Halkevi binası ile dikkat çekmiştir. Bu nedenle, Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer'e halkevi borçlarının ödenmesi için 5 bin lira yardım yapılması talep edilmiştir. Mehmet Burhanettin Teker'in bu çalışmaları, hizmet ve başarıları sebebiyle taltif edilmesi gerektiği Başvekâlet'e bildirilmiştir (BCA. 30.10.0.0.71.466.10.).

Kurun Gazetesi yazarlarından Asım Us'un yazdığı "*Doğu İlleri-mizde İmar*" başlıklı yazısında, Üçüncü Umumi Müfettişliği görevine getirilen Tahsin Uzer, Doğu illerinin sorunlarını şu şekilde tespit etmiştir: Emniyet, sağlık, yol, işsizlik ve eğitim meseleleri. Müfettişlik görevi kapsamında bulunan şehirlerin bu sorunları çözeceğine inanmıştır (Us, 1936, s. 7).

9 Kasım 1936 tarihli Akşam Gazetesi'nde, Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer tarafından verilen bir beyanatta, Doğu illerinin iki yıl içerisinde yüksek refaha ulaşacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, Ağrı'nın elektrik altyapısı ile ilgili çalışmalara başlandığı belirtilmiştir. Trabzon'da gerçekleşen valiler toplantısına sekiz valinin katıldığı ve bu toplantı sonucunda, bayındırlık, kültürel gelişme, sağlık gibi konularda Üçüncü Umumi Müfettişlik bölgesinde bulunan vilayetlere yatırım yapılmasının kararlaştırıldığı ifade edilmiştir (Akşam, 9 Kasım 1936, ss. 1–5).

10 Ağustos 1937 tarihinde, Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer tarafından Karaköse ve Patnos kazalarına bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaret sırasında Patnos'un iki sene önce kazaya dönüştürüldüğü belirtilmiştir. Ayrıca, bu bölgenin tarımsal ve hayvansal olarak desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır (BCA.30.10.0.0.71.466.6).

Ağrı Vilayeti'nde 28 Eylül 1937 tarihinde buğday ve arpa ürünlerinde bolluk yaşanmaktadır. Tahsin Uzer tarafından yapılan incelemede, arpa ve buğday fiyatlarında ani düşüşler yaşandığı için buğday ve arpanın 70 liradan satılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, Ziraat Bankası'nın Ağrı'dan bir milyon ton buğday ve arpa alması gerektiğini, bu sayede Ağrı halkının rahatlayacağını ifade etmiştir. Bu çerçevede, Ağrı Vilayeti'nde hububat ürünlerini değerlendirmek amacıyla transit yolu otobüs ve kamyon servis ücretlerinin yeni bir tarife ile düzenlenmesi talep edilmiştir. Ancak, Nafia Vekâleti tarafından kabul edilmemiştir (BCA. 30.10.0.0.154.87.10.). Bu hattın açılması dönemin sosyo-ekonomik, siyasi koşullarını anlamak ve incelemek açısından önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üçüncü Umumi Müfettişliği sınırları içinde yer alan Ağrı'dan İran sınırına kadar uzanan 83 kilometrelik şose kısmında çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ağrı ile Erzurum arasındaki 130 kilometrelik alanda ise çalışmalar tamamlanmıştır. Bu transit yol üzerinde çeşitli büyüklükte 40 köprü de inşa edilmiştir (Doğu, 14 Ekim 1937, s. 3). Kızıldize-Karaköse-Erzurum-Trabzon transit yolu 1937 yılında tamamlanmıştır. Yolun açılışı şu şekilde kayıtlara geçmiştir: Kızıldize ve Trabzon'dan hareket eden, bu transit yolu üzerinde sürekli ve düzenli seferler yapacak olan ilk otobüslerin burada

gerçekleştirilen açılış törenine Umumi Müfettiş Tahsin Uzer başkanlık etmiş, sivil ve askerî yetkililer, memurlar ve kalabalık bir halk topluluğu da törene katılmıştır (Aydoğan, 2004, s. 11).

14 Ekim 1937 tarihinde Doğu Gazetesi'nde "*Transit Yolu Tamir Ediliyor*" başlıklı haberinde Karaköse'den İran hududuna kadar olan 83 kilometrelik şose kısmında çalışmalara başlandığı bildirilmiştir. Ağrı ile Erzurum arasındaki 130 kilometrelik yolun bittiği, Transit yolu üzerinde 40 kadar küçük ve büyük köprü yapılmaya başlandığı bildirilmiştir (Doğu, 14 Ekim 1937, s. 3). Dönem itibariyle ulaşım ağının güçlendirilmesi için büyük kamu harcama ve yatırımı yapıldığı görülmektedir.

Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer 23 Ekim 1937 tarihinde Ağrı vilayeti ve kazalarını gezerken Beyazıt, Diyadin kazaları ve beş nahiyede arpanın kilosunun yirmi paraya, buğdayın ise altmış paraya satıldığını görmüştür. Fakat Diyadin kazasında bazı köylerde zahireler yeterince değer görmediği için harmanlarının kaldırmak istememiştir. Ağrı vilayetinde zahire fiyatları arpa yirmi ile elli buğday ise elli ile yetmiş para arasında satılmaktadır. Bu vilayetten yarım milyon zahire alınması durumunda halk vergilerini ödeyebilecek duruma gelebilecektir (BCA. 30.10.0.0.81.531.13.). Tahsin Uzer'in yapmış olduğu geziler sonucunda vilayetin sorunları ile yakından ilgilendiği ve çözüm yolları bulmaya çalıştığı dönemin kayıtlarında açıkça görülmektedir.

Dönem itibariyle vilayete dâhil yeşil bir görüntü sağlanması için valiler tarafından çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda Ağrı genelinde çam yetiştirilmek için vilayetin farklı yerlerine fidanlar dikilmiştir. Ayrıca Ağrı'nın daha yeşil bir görüntü kazanması için kavak ve söğütte dikilmiştir. Hayvancılık vilayette önemli bir geçim kaynağı olduğu için peynirciliğe önem verilip yağcılık ve kremciliği daha aktif hale getirmek için makineler alınmıştır (Boz, 2019, s. 50).

12 Aralık 1937 tarihli Doğu Gazetesi'nde "*Karaköse Hükümet Konağı İhmal Yüzünden Yandı*," başlıklı haberde yaşanan bu felaketin güçlükle tamir edilebileceği yazılmıştır. Maliye, Tapu ve Nafia daireleri de bu bina içinde olduğu yazılmıştır. Yakın bir dönemde tamir edildiği yazılmıştır (Doğu, 12 Aralık 1937, s. 1).

13 Aralık 1937 tarihli Doğu Gazetesi'nde "*Karaköse Hükümet Konağı*" isimli haberde, yanan Karaköse Hükümet Konağı'nın yeniden inşasına karar verildiği bunun içinde bütçeden 9.500 lira verilmesi kabul edilmiştir (Doğu, 13 Aralık 1937, s. 1). Tahsin Uzer döneminde çeşitli kamu kuruluşlarının yapılması için ödenekler ayrılmıştır.

15 Aralık 1937 tarihinde Doğu Gazetesi'nde yayımlanan "*Transit Yolunda Münakalâ Durmayacak*" başlıklı haberde kış mevsiminde yoğun kary yağışı sebebiyle Transit yolunun kapandığı, bunun içinde İkinci mıntıka üzerinde bulunan Kop, Deveboynu, Ağrı hududunda bulunan Saçtepe ve Tahir geçidinde alınan önlemler sonucunda bir daha kapanma olmayacağı yazılmıştır (Doğu, 15 Aralık 1937, s. 2). Ağrı gibi vilayetlerin bu dönemde en büyük sıkıntılardan bir tanesi kışın yolların kapanması olarak gösterilebilir.

19 Aralık 1937 tarihli Doğu Gazetesi'nde "*Eleşkirt Haberleri*" kısmında, bu yıl içinde üç köyde ilkokul açıldığı, maddi durumu yetersiz olan öğrencilere parasız elbise verildiği, bildirilmiştir (Doğu, 19 Aralık 1937, s. 2). Vilayet dâhilinde yapılan bütün çalışmalar Üçüncü Umumi müfettişi Tahsin Uzer'e bildirilmiştir. Yapılan faaliyetler sistemsel bir şekilde yapılmıştır.

24 Aralık 1937 tarihli Doğu Gazetesi'nde yayımlanan "Muhacir Köylerine Mektepler Yaptırıldı" başlıklı habere göre, köylerde kültürel gelişmenin teşvik edilmesi amacıyla çalışmalar yapıldığı bildirilmiştir. Bu çalışmalar kapsamında dört muhacir köyüne yeni okullar inşa edildiği belirtilmiştir. Vilayet dâhilinde hazırlanan program ise okulların önce kazalara, sonra nahiyelere inşa edilmesini planladığını ifade etmektedir. Aynı tarihli başka bir haberde ise, Ağrı Halkevi Dil Tarih Edebiyat bölümü tarafından Ağrı'nın tarihini belgeleyen bir çalışma yapılacağı duyurulmuştur (Doğu, 24 Aralık 1937, s. 2).

25 Aralık 1937 tarihli Doğu Gazetesi'nin Ağrı Valisi Burhanettin Teker ile yaptığı görüşmede aşağıdaki bilgiler verilmiştir: Üç yıl içerisinde şehir yeşilliklerle donatarak gündüzleri yeşil, geceleri ise elektrik aydınlatmasıyla donatılmış bir şehir görünümüne kavuşturdularını bildirmiştir. Ağrı Valisi Burhanettin Teker, Doğu Gazetesi muhabiri tarafından şehrin imar, ziraat, hayvancılık, sıhhat gibi konularla ilgili sorularla karşılanmış ve bu konulara ilişkin ayrıntılar verilmiştir. Ziraat ve hayvancılıkla ilgili olarak, 1934 yılında 410 bin olan hayvan sayısının 1937 yılında 520 bine yükseldiği belirtilmiştir. Ayrıca ziraat konusunda Ağrı'nın geri kaldığını ifade etmiştir. Şehir genelinde iki ziraat memurunun görev yaptığı ve hayvan islahı, tohum islahı, cins islahı gibi çalışmaların yürütüldüğü açıklanmıştır. Şehirde ağaçlandırma çalışmalarının bu dönemde başladığı ve şehrin tamamen ağaçsız ve düz yaylalardan oluştuğu belirtilmiştir. Ayrıca, Ziraat Mektebi'ne 20-30 bin akasya ağacı getirildiği ve her kaza merkezine bir tane numune fidanlık kurma kararı alındığı ifade edilmiştir. Üçüncü Umumi Müfettişliği döneminde kamu harcamalarının ve yatırımlarının artırılması ile elektrik sorununun çözüme kavuşmaya başladığı belirtilmiştir. Halkevleri, bu dönemde yeni bir binaya kavuşmuş ve temsil kolunun etkin bir şekilde çalıştığı ifade edilmiştir. Halk dernekleri Karaköse ve tüm şehirde etkin çalışmalar yürütmüş, spor kolunun aracılığıyla yaz ve kış sporları gerçekleştirilmiştir. Sağlık işleri ile ilgili olarak, şehirde yürütülen bütün çalışmaların raporlarının hazırlandığı ve fotoğraflandığı, bu bilgilerin Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer'e gönderildiği ifade edilmiştir (Doğu, 25 Aralık 1937, ss. 1-5).

8 Aralık 1937 tarihli Doğu Gazetesi'nde, Ağrı vilayeti sınırları içinde bu yıl imar işlemlerine daha fazla önem verileceği belirtilmektedir. Bu çerçevede, Karaköse'de İran sınırına giden yolun yeni inşa edilecek kısmı için 658 lira ayrılmıştır. Ayrıca, merkezde yeni bir hükümet konağı yapılacak ve bunun için 110 lira tahsis edilmiştir. Modern bir cezaevi inşa edilmesi planı 36 liraya mal olacaktır. İnhisarlar binası için 25 lira, otobüs istasyonu ve garajı için 25 bin lira, ilkokul ve İdare-i Hususiye apartmanları ile askerî lojmanlar için 30 bin lira tahsis edilmiştir. Vilayet sınırları içinde bulunan Tutak Köprüsü için 50 bin lira bütçe ayrılmıştır. Ağrı, hayvancılık merkezi olarak kabul edilerek hayvan cinslerinin islahı için çalışmalar başlatmak üzere 8 bin lira tahsis edilmiştir (Doğu, 28 Aralık 1937, s. 2). Ayrıca 1937 yılı içinde Ağrı vilayeti dahilinde İğdır- Ağrı hududu arasında muhtelif kilometrelerde 10 adet beton köprü yaptırılmıştır (Doğu, 18 Ocak 1938, s. 4). 13 Temmuz 1938 tarihinde 64 sayılı şifreli bir şekilde yazılan yazıda Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer'in Karaköse'ye ziyarette bulunduğu ve vilayette sükûnetin hâkim olduğunu belirtmiştir (BCA.30.10.0.0.71.467.8.).

1 Ocak 1938 tarihli Doğu Gazetesi'nde "Ağrı Kazalarında İmar Faaliyeti" başlıklı habere göre, Ağrı vilayetinde devlet tarafından kamu harcamaları ve yatırımları gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Özellikle Karaköse'ye yapılan binalar ve yollar, şehrin genel görünümünün iyileştirilmesine katkı sağlamıştır. Haberde, yatırımların

sadece Ağrı Merkez'e değil, ilçelere de yapıldığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca, Karaköse-Van-Kağızman yolları üzerindeki çalışmaların devam ettiği ifade edilmiştir (Doğu, 1 Ocak 1938, s. 2). İktisat Vekili Celal Bayar tarafından hazırlanan Şark Raporu'nda bölgede nakliye işlerinin geliştirilmesi için Karaköse- Erciş yolunun en kısa sürede modern bir şekilde yapılması gerektiği belirtilmiştir (Bayar, 2006, ss.113-115).

2 Ocak tarihli Doğu Gazetesi'nde "Ağrı'da Halkevi Faaliyetleri" başlıklı haberde, Ağrı Halkevi yıllık çalışma programını hazırlayarak çalışmalara başlamıştır. Ayrıca, Kızılay'ın 60. yıl kutlamaları kapsamında "Aynaroz Kadısı" ve "Gömdüğüm Ocak" isimli piyesler sahnelenmiştir. Tarih, Dil ve Edebiyat Şubesi ise üç konferans vermiştir. Ayrıca, erkekler için Halk Dersaneleri açılmıştır (Doğu, 2 Ocak 1938, s.4). Ayrıca 15 Ağustos 1938'de Ağrı ilinde aygır deposunun inşasının devam ettiği Üçüncü Umumi Müfettişliği tarafından belirtilmiştir (BCA.30.10.0.0.159.113.22.).

8 Kasım 1938 tarihli belgeye göre, Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer, müfettişlik bölgesini kapsayan bir gezi gerçekleştirmiştir. Bu gezi, Bayezid'e kadar uzanmıştır. Tahsin Uzer, bu gezide bölgede huzur ve maniyetin sağlandığından bahsetmiştir (BCA.30.10.0.0.197.349.9.). Bu tür gezi ve incelemeler, dönemin yetkilileri tarafından bölgenin durumu hakkında bilgi sahibi olmak ve gerektiğinde düzenlemeler yapmak amacıyla gerçekleştirilirdi. Tahsin Uzer'in bahsettiği huzur ve maniyet, bölgedeki istikrarın ve düzenin sağlandığını ifade etmektedir.

28 Ocak 1939 tarihinde, Ağrı'da inşa edilmekte olan hükümet konağı için beş aylık bir çalışma kadrosu tahsis edilmiştir. Bu durum, İcra Vekilleri tarafından onaylanmıştır (BCA.30.18.1.2.85.117.20.). 27 Ekim 1939 tarihinde Ağrı iline bağlı Bayezid kazası sınırları içinde yer alan Gürcübulak'ta gümrük binası inşaatında çalıştırılmak üzere sekiz aylığına kadro tahsis edilmiştir (BCA.30.18.1.2.89.103.16.). 1939 yılında Tahsin Uzer, İran hududu ve Beyazıt'a bir seyahat gerçekleştirmiştir. Bu seyahat bağlamında eksiklikleri rapor haline getirip Başvekil Celal Bayar'a sunmuştur (BCA.30.10.0.0.71.468.9.).

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, ülkenin çeşitli bölgeleri farklı sosyal ve ekonomik koşullarla karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle, ülkenin birçok bölgesinde yapısal ve idari değişikliklere ihtiyaç duyulmuştur. Üçüncü Umumi Müfettişliği, bu ihtiyaçları karşılamak ve farklı vilayetlerin kalkınmasını teşvik etmek amacıyla oluşturulmuştur. Her bir Umumi Müfettişlik, belirli bir bölgenin idari ve ekonomik işlerini denetlemek ve düzenlemekle görevli tutulmuştur. Birinci Umumi Müfettişlik kapsamında yer alan Ağrı, 1935 yılında Üçüncü Umumi Müfettişliği'nin kurulmasıyla beraber bu müfettişliğin mıntıkasında yer almıştır.

Tahsin Uzer'in 1935 yılında Üçüncü Umumi Müfettiş olarak atanması ve 1935-1939 yılları arasında Ağrı'ya gerçekleştirdiği geziler sonucunda vilayete yapılan kamu harcamaları ve yatırımlarının seyri olumlu yönde değişmiştir. Tahsin Uzer'in görev yaptığı dönemde, Ağrı'nın gelişimini teşvik etmek ve idari iyileştirmeler yapmak için çalışmalar içinde yer almıştır. Bu süre zarfında gerçekleştirdiği incelemeler ve geziler, Ağrı vilayetindeki ihtiyaçları belirlemek ve çeşitli alanlarda gelişmeleri sağlamak amacıyla önemliydi.

Tahsin Uzer görev süresi boyunca, bölgede altyapı projeleri, eğitim, sağlık, tarım ve ulaşım alanlarında çeşitli yatırımların gerçekleştirilmesi için çaba harcamıştır. Bu yatırımlar, Ağrı vilayetinin

gelişimine ve kalkınmasına önemli katkılarda bulunmuş, özellikle transit yolların inşası gibi projeler bölgenin ulaşım altyapısını geliştirmiştir. Hayvan sayısının ve tarımsal ürünlerin artırılması için Ağrı'ya teşvikler verilmesi kapsamında girişimlerde bulunmuştur. Kamu kurum ve kuruluşlarının günün koşullarına göre yeniden yapılmasını sağlamıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen kamu harcamaları ve yatırımlar, Ağrı halkının yaşam koşullarını iyileştirmiş ve sosyo-ekonomik dönüşümü teşvik etmiş ve bu dönemde yapılan çalışmalar, Ağrı vilayetinin kalkınmasına önemli katkılarda sunmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akşam (1936)
- Albümü, T. B. M. M. (1920–2010). (tarih yok), 1, 212.
- Aldan, M. (1987). Tahsin Uzer. *Türk İdare Dergisi*, 225–257.
- Anadolu (1935)
- Aydoğan, E. (2004). Üçüncü umumi Müfettişliği'nin kurulması ve III. Umumî müfettiş Tahsin Uzer'in bazı önemli faaliyetleri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 1–14.
- [CrossRef]
- Bayar, C. (2006). *Şark raporu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bayur, Y. H. (1991). *Türk İnkılâbı tarihi* p. 1). Cilt. Türk Tarih Kurumu. BCA, 30(10). O. 0.71, 465. 7.
- BOA,& SAİDB, D. H. 150/279.
- Boz, İ. (2019). *Doğu Gazetesine göre üçüncü umumi müfettişlik ve imar faaliyetleri (1937–1938)*. Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. BCA. 30.10.0.0.154.87.10. BCA. 30.10.0.0.70.463.1. BCA. 30.10.0.0.70.463.17.
- BCA. 30.10.0.0.71.465.7. BCA. 30.10.0.0.71.466.10. BCA. 30.10.0.0.71.468.9. BCA. 30.10.0.0.81.531.13. BCA. 10. 0(0). 71, 465. 7. BCA.10.0.0.142.20.7. BCA.10.0.0.159.113.22. BCA.10.0.0.197.349.9. BCA.10.0.0.68.452.2. BCA.10.0.0.70.462.4. BCA.10.0.0.70.462.6. BCA.10.0.0.70.462.7. BCA.10.0.0.70.463.9. BCA.10.0.0.71.464.26. BCA.10.0.0.71.464.9. BCA.10.0.0.71.466.6. BCA.10.0.0.71.467.8. BCA.10.0.0.75.494.3. BCA.18.1.2.57.70.16. BCA.18.1.2.85.117.20. BCA.18.1.2.89.103.16.
- Burğaç, M. (2013). *Türkiye'de umumi müfettişliklerin kurulması ve Trakya umumi müfettişliği*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Cumhuriyet (1935–1939)
- Doğu (1937, Ekim 14).
- Doğu (1937–1938)
- Erdeha, K. (1975). *Milli mücadelede vilâyetler ve valiler*. Remzi Kitabevi.
- İkdam (Sabah Postası)* (1939)
- İnönü, İ. (2020). *Defterler 1919-1973*. (A. Demirel, Dü.) Yapı Kredi Yayınları.
- Karaca, A. (1993). *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa 1838-1899*. Eren Yayıncılık.
- Koçak, C. (2016). *Umûmi müfettişlikler (1927–1952)*. İletişim Yayınları.
- Korkmaz, E. (2011). *Tahsin Uzer'in yaşamı ve faaliyetleri*.
- Kurun (1936)
- Özmen, A. (Ocak–Şubat 1947). Genel müfettişlikler hakkında bir düşünce. *İdare Dergisi*, 240.
- Postası, A. (1939)
- Resmî Gazete* (1935–1952)
- Şahin, M. Ş. (2011). Suriye'nin son Osmanlı Valisi Tahsin (Uzer) Bey'in Suriye Valiliği ve Mustafa Kemal Paşa ile buradaki çalışmaları. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 1–27.
- Tan (1935)
- Tanör, B. (2019). *Osmanlı- Türk anayasal gelişmeleri*. Yapı Kredi Yayınları.
- Teker, M. B. (30.06.1935). *Ağrı'da Vali olarak göreve başlama tarihi* Telif, & Eserler, T.
- Uzer, T. (1999). *Makedonya eşkiyalık tarihi ve son Osmanlı yönetimi*. Türk Tarih Kurumu.
- Vakit (1939)